

Financira
Europska unija

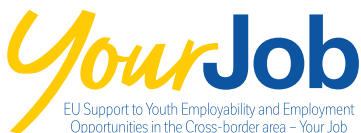
IPA PROGRAM PREKOGRANIČNE SARADNJE
BOSNA I HERCEGOVINA - CRNA GORA

YourJob

EU Support to Youth Employability and Employment
Opportunities in the Cross-border area – Your Job

PRIJEDLOZI I PREPORUKE ZA IZMJENU JAVNIH POLITIKA PREMA MLADIMA BOSNA I HERCEGOVINA

Kolovoz / Avgust 2024. godine

PRIJEDLOZI I PREPORUKE
ZA IZMJENU JAVNIH POLITIKA
PREMA MLADIMA
BOSNA I HERCEGOVINA

Kolovoz / Avgust 2024. godine

Nakladnik:
Caritas Bosne i Hercegovine
Mehmed bega Kapetanovića Ljubuškaka 6
71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Za nakladnika:
Mons. Tomo Knežević

Priredio:
Almir Paočić

Grafička obrada i tisak:
Tryptih d.o.o.

O projektu

Projekt Your Job, kojeg financira Europska unija u okviru Programa prekogranične suradnje Bosna i Hercegovina – Crna Gora, daje potporu zapošljavanju mladih u manjim općinama i ruralnim područjima u prekograničnim područjima Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Cilj projekta je povećati zapošljivost mladih i stvaranje mogućnosti zapošljavanja za mlade u prekograničnom području kroz profesionalnu orijentaciju, kvalitetno profesionalno usmjeravanje, prvo radno iskustvo i poduzetničku praksu, kao i kroz poticanje dijaloga između mladih osoba, organizacija civilnog društva, poduzeća i javnih institucija. U projekt je planirano uključiti 500 mladih korisnika, žena i muškaraca od 18 do 35 godina, dugotrajno nezaposlene, korisnike socijalne zaštite i osobe s invaliditetom.

Projekt Your Job financira Europska unija, a provodi ga Caritas Bosne i Hercegovine u partnerstvu s Udruženjem za razvoj kompetencija "S.K.I.L.L.S.", Fondacijom Biznis start centar Bar, Caritasom Barske nadbiskupije i Fondacijom Mozaik.

U okviru projekta, planirana je izrada preporuka za izmjenu javnih politika. Primarni cilj ovog zadatka je razviti sveobuhvatne preporuke javnih politika koje se odnose na različite aspekte nezaposlenosti i podzaposlenosti mladih u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Te bi preporuke trebale biti utemeljene na dokazima, specifične za kontekst i djelotvorne, s ciljem stvaranja poticajnog okruženja za zapošljavanje i poduzetništvo mladih.

Lista skraćenica

BiH	Bosna i Hercegovina
CG	Crna Gora
CV	Curriculum vitae (životopis, biografija)
EU	Europska / Evropska unija
GEM	Global entrepreneurship monitor (Globalni monitor poduzetništva)
KM	Konvertibilna marka
MSP	Mala i srednja poduzeća
NEET	Not in education, employment, or training (Osobe koje su nezaposlene, ne školuju se, niti su u bilo kojem vidu edukacije)
NVO	Nevladine organizacije
OCD	Organizacije civilnog društva

Sadržaj

Uvodna razmatranja	7
1. Osnovne informacije o studiji	9
1.1. Geografsko područje istraživanja	9
1.2. Ciljne grupe istraživanja i analize	9
1.3. Predmet analize	9
1.4. Ciljevi i zadaci istraživanja	10
2. Osvrt na javne politike koje se odnose na različite aspekte nezaposlenosti i podzaposlenosti mladih u Bosni i Hercegovini	12
2.1. Kratak osvrt na javne politike u oblasti zapošljavanja mladih u Bosni i Hercegovini	12
2.2. Strateški i zakonski okvir	15
2.2.1. Federacija Bosne i Hercegovine	15
2.2.2. Republika Srpska	17
2.2.3. Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine	19
3. Pitanja zapošljavanja mladih	20
3.1. Statistički pokazatelji za Bosnu i Hercegovinu	20
3.2. Programi zapošljavanja	20

4. Istraživanje o utjecaju javnih politika na zapošljavanje mladih	24
4.1. Metode istraživanja i izvori prikupljanja podataka	24
4.2. Uzorak istraživanja	24
4.3. Dostupni podaci i istraživanja o javnim politikama i sudjelovanju gospodarskog i nevladinog sektora u zapošljavanju mladih osoba u Bosni i Hercegovini	26
4.4. Stavovi mladih o utjecaju javnih politika	28
4.5. Korelacijska analiza	30
5. Izazovi, prijedlozi i preporuke	32
5.1. Izazovi u segmentu obrazovanja i zapošljavanja mladih	32
5.2. Prijedlozi za unaprjeđenje javnih politika	33
5.3. Preporuke za unaprjeđenje javnih politika	35
6. Literatura	38

Uvodna razmatranja

Javne politike predstavljaju djelovanje koje provode vladina tijela i institucije koje za to imaju zakonske, finansijske i druge ovlasti. Javne politike su odgovor na stvarne potrebe društva ili određene grupacije koje zastupaju interese određenih članova društva, kao što su nevladine organizacije, neformalne grupe, vladina tijela i slično.

Trenutna socijalna i ekonomska situacija koja vlada svijetom, naročito pogađa mlade osobe u tranzicijskim i ekonomski slabo razvijenim zemljama, kakva je i Bosna i Hercegovina. Stanje na tržištu rada, pokazuje da su mlade osobe od 18 do 30 godina najčešće pogođene negativnim utjecajima na tržištu rada, imajući u vidu da je njihova stopa nezaposlenosti čak do dva puta veća u odnosu na ukupnu stopu nezaposlenosti.

Analiza položaja mladih koja se kontinuirano provodi, od strane različitih organizacija i institucija, pokazuje da mladi uglavnom rade na poslovima koji su manje plaćeni, u odnosu na osobe koje imaju više od 30 godina. Osim toga, trećina mladih ne radi poslove za koje su se školovali, a gotovo petina njih (17%) nema potpisan bilo kakav ugovor s poslodavcem čime bi regulirali svoj status na tržištu rada (Halimić, 2016.).

Osnovna svrha ove studije je analizirati javne politike prema mladima u Bosni i Hercegovini u kontekstu postojećih strateških dokumenata, uključujući ključne izazove s kojima se suočavaju, te analizirati dobre prakse i njihovu primjenjivost na povećanje zaposlenosti mladih. Također cilj je identificirati njihove prilike i ciljeve na tržištu rada, kroz razvoj vlastitih poslova ili rad kod poslodavca. Za ovu studiju analizirani su dokumenti vladinih i nevladinih organizacija koje rade na pitanjima unaprjeđenja položaja mladih, te gospodarskog sektora koji primarno treba imati ulogu u zapošljavanju ovih ciljnih skupina. Također, analizirani su i stavovi mladih osoba (18-30 godina), o obrazovanju, tržištu rada i poduzetničkim stavovima, te njihove percepcije o utjecaju javnih politika i njihovog poznavanja konteksta okruženja u kojem žive.

Izazovi s kojima se mladi uglavnom suočavaju, vezani su za neadekvatan obrazovni sustav, koji ih ne priprema za razvoj vlastitog posla, birokraciju i administrativne prepreke, loše upravljanje financijama, razlike u gospodarskom razvoju određenih regija u Bosni i Hercegovini te utjecaj politike i korupcije u poslovanju.

U prvom dijelu ove studije predstavljene su osnovne informacije, koje uključuju geografsko područje istraživanja i analize, te ciljevi studije.

Drugi dio usmjeren je na pregled aktualnih javnih politika koje se odnose na mlade, a naročito na njihov položaj na tržištu rada, uključujući zakonski i strateški okvir, te programe koji se provode u cilju rješavanja problema nezaposlenosti mladih.

U trećem dijelu, prikazani su statistički pokazatelji na tržištu rada, posebno usmjereni na mlade, te utjecaj programa i projekata relevantnih institucija i organizacija koje djeluju u cilju podrške mladima na tržištu rada.

Četvrti dio, usmjeren je na analizu javnog, gospodarskog i nevladinog sektora koji djeluje u okviru aktualnih javnih politika te njihove aktivnosti u pogledu zapošljavanja mladih. Također, ovdje su obrađeni i podaci primarnog istraživanja percepcija mladih osoba o utjecaju javnih politika na njihov položaj na tržištu rada i životni standard uopće.

U petom dijelu predstavljeni su izazovi, preporuke i prijedlozi za unaprjeđenje politika prema mladima.

Svi izrazi u ovom dokumentu, a koji se koriste u muškom rodu su neutralni, te se odnose na osobe muškog i ženskog spola.

1. Osnovne informacije o studiji

1.1. Geografsko područje istraživanja

Ovom analizom obuhvaćene su javne politike prema mladima i NEET mladima, te analizirane prilike koje su im na raspolaganju, a dolaze od strane poslodavaca, javnih ustanova i institucija, te organizacija civilnog društva iz Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu ustavno uređenje države (dva entiteta, županije/kantoni i distrikt), posebna pažnja usmjerena je na analizu dokumenata koji se tiču pitanja mladih za administrativne jedinice unutar Bosne i Hercegovine.

1.2. Ciljne grupe istraživanja i analize

Ciljne grupe istraživanja, podijeljene su prema metodologiji na sljedeći način:

- mladi i NEET mladi: mladi od 18 do 30 godina;
- organizacije civilnog društva (OCD) koje su aktivne u oblasti zagovaranja politika prema mladima;
- predstavnici/e javnih institucija i lokalnih samouprava koji su aktivni u oblasti kreiranja politika i zapošljavanja mladih;
- poslodavci malih i srednjih poduzeća.

1.3. Predmet analize

Predmet analize je identifikacija elemenata i pregled postojećih politika, strategija i inicijativa koje se odnose na zapošljavanje mladih na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, a koji determiniraju položaj mladih prije svega na tržištu rada. To se odnosi na identifikiranje i analizu različitih čimbenika koji utječu na poduzetničku i uopće poslovnu aktivnost mladih u Bosni i Hercegovini. Prema istraživanju Globalnog monitora poduzetništva za BiH, mlade osobe češće osnivaju vlastite poslove kao odgovor na nepovoljnu ekonomsku situaciju, odnosno kao način izlaska iz zone siromaštva, a ne iz uočene prilike. S druge strane, čak i kada uoče prilike za vođenje vlastitog poslovnog pothvata, bez obzira na poduzetnička

znanja i vještine, kod mladih veoma često dominira strah od neuspjeha kao ograničavajući element ulaska u poduzetničku aktivnost (GEM, 2012, 27).

Svakako da na prethodno navedeno sigurno utječu brojni čimbenici, poput liberalnijih propisa za odlazak na školovanje i zapošljavanje u zemljama EU, ali i nedovoljno razvijena poduzetnička kultura, poduzetnička infrastruktura u Bosni i Hercegovini, kao i administrativna podrška, te ograničene mogućnosti za nove početke, koje su determinirane kulturološkim, ekonomskim i osobnim čimbenicima.

1.4. Ciljevi i zadaci istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je prikupiti i analizirati podatke o stavovima mladih, zasnovanih na dokazima i u skladu s industrijskom revolucijom 4.0, koji treba biti osnova za razvoj modela unaprijeđenja zapošljivosti mladih, odnosno razvoj načina podrške zapošljavanja na jednom mjestu.

Zbog toga su postavljeni sljedeći zadaci:

- provesti temeljit pregled postojećih politika, strategija i inicijativa koje se odnose na zapošljavanje mladih na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini;
- analizirati trenutno stanje nezaposlenosti mladih, uključujući ključne izazove, trendove i temeljne čimbenike koji pridonose problemu;
- identificirati uspješne intervencije za zapošljavanje mladih i najbolju praksu, kako u zemlji tako i u inozemstvu, te procijeniti njihovu primjenjivost u lokalnom kontekstu;
- konzultirati relevantne dionike, uključujući vladine agencije, organizacije civilnog društva, predstavnike privatnog sektora, grupe mladih i akademsku zajednicu, putem konzultacija, intervjua, rasprava, anketa, kao i ranijih istraživanja kako bi se prikupile različite perspektive i uvidi u probleme;
- odrediti prioritete preporuka politike na temelju njihove izvedivosti, učinka i usklađenosti s ciljevima projekta.

Uzimajući u obzir prethodno elaborirani predmet i osnovni cilj istraživanja, identificirani su sljedeći operativni ciljevi:

- istražiti koliko stavovi mladih utječu na njihove živote i standard,
- ustanoviti koliko su mladi zainteresirani za individualni razvoj vlastitih sposobnosti, znanja, vještina i kompetencija,
- ustanoviti je li podrška različitih razina vlasti u pogledu subvencija i grantova može umanjiti neizvjesnost i strah od neuspjeha,
- ispitati percepcije mladih o prednostima i nedostacima pokretanja i vođenja vlastitog biznisa,
- istražiti u kojoj mjeri su mladi upoznati s mogućnostima dobivanja bespovratnih sredstava za prekvalificiranje/dokvalificiranje, osnivanje, vođenje i razvoj samostalnog poslovnog pothvata,
- istražiti u kojoj mjeri je vlastiti poduzetnički pothvat poželjan izbor karijere za mlade,
- istražiti sadržaj i način podrške koje organizacije civilnog društva, javni sektor i mala i srednja poduzeća pružaju mladima,
- analizirati koliko su društvene okolnosti bitne za razvoj modela pristupa mladima,
- ustanoviti koju podršku od različitih razina očekuju mladi.

2. Osvrt na javne politike koje se odnose na različite aspekte nezaposlenosti i podzaposlenosti mladih u Bosni i Hercegovini

2.1. Kratak osvrt na javne politike u oblasti zapošljavanja mladih u Bosni i Hercegovini

Studija o mladima iz 2019. godine pokazuje da mlada osoba ako ne pohađa srednju školu, odnosno fakultet, najčešće je nezaposlena i ne traži aktivno posao (Turčilo et al. 2019). Na osnovu nalaza istraživanja evaluacije položaja mladih, ističe se da samo četvrtina mladih ima redovita primanja, dok je svega petina zadovoljna svojim životnim standardom.

Jedan od najčešćih problema mladih na tržištu rada je nedostatak praktičnih znanja i iskustava koje mogu ponuditi potencijalnim poslodavcima. Ovdje se nadovezuje i problem nepovezanosti i neusklađenosti obrazovnog sustava s tržištem rada, što u velikoj mjeri utječe na ekonomsku i socijalnu situaciju ove grupe. Reforma obrazovnog sustava, koja će pratiti razvoj praktičnih znanja, uz adekvatnu podršku razvoju poduzetništva, može pokrenuti pozitivne tokove u zemljama u razvoju kakva je Bosna i Hercegovina.

Kada je u pitanju zaposlenost, rezultati istraživanja ukazuju na to da se šanse za zapošljavanjem povećavaju s višim razinama obrazovanja. Većina mladih zaposlenika u Bosni i Hercegovini za svoj rad prima novčanu naknadu, ali isto tako oni zarađuju prosječnu ili ispod prosječne plaće. Mladi radnici obično rade u privatnim poduzećima, često više od pet dana u tjednu i prekovremeno. Tek oko trećina mladih bavi se onim zanimanjem za koje su se i školovali. Najveći udio mladih radi kao uslužni i prodajni radnici i rijetko zauzimaju rukovodeće pozicije.

Većina nezaposlenih mladih više od dvije godine nema posao. Također, većina mladih osjeća da nisu dovoljno informirani o mogućnostima na tržištu rada. Više od polovice mladih vjeruje da je primanje mita prisutno u zapošljavanju u javnoj upravi, dok manji, ali još uvijek značajan dio vjeruje da se isto događa u privatnim poduzećima (Paočić, et al 2021).

U kontekstu vjerovatnoće zaposlenosti, a koristeći podatke prikupljene u okviru ranijih istraživanja (Okičić, Kokorović Jukan, Pilav-Velić i Jahić 2020), potvrđeno je da stupanj obrazovanja, godine starosti, spol i određene karakteristike domaćinstva imaju utjecaj na vjerovatnoću da će mlada osoba iz Bosne i Hercegovine biti zaposlena. Slično, a kada su u pitanju mlade žene iz Bosne i Hercegovine, (Kadić Abaz i Hadžić, 2020) potvrđeno je da su određene društvene norme (primjera radi da muškarci trebaju zarađivati, a žene se trebaju brinuti o obitelji) neki od glavnih pokretača ekonomske neaktivnosti mladih žena u Bosni i Hercegovini.

Kada su u pitanju mladi ljudi iz Bosne i Hercegovine i njihovi stavovi prema pokretanju samostalnog poslovnog pothvata u ranijim istraživanjima, mogu se pronaći korisni nalazi. Tako na primjer, ističe se da mladi poduzetništvo smatraju privlačnom i mogućom opcijom u budućnosti, ali ne i najprivlačnijom. Ova niska opredijeljenost, najčešće je uzrokovana nedostatkom finansijskih sredstava i nedostatkom poduzetničkih znanja i vještina, ali istovremeno ne podrazumijeva da među mladima ipak ne postoji potencijal za razvoj poduzetničkog duha (Šestić et al. 2017).

Rezultati istraživanja pokazali su relativno nezadovoljstvo mladih u Bosni i Hercegovini kada je u pitanju zadovoljstvo životnim standardom, shvaćenim kao percipiranje pojedinca o svom fizičkom, materijalnom, socijalnom i emotivnom blagostanju, uključujući osobni razvoj i svrhovitu aktivnost. Navedeni rezultati ukazuju na jedan od potencijalnih uzroka izrazito iskazane želje mladih za odlaskom iz Bosne i Hercegovine (51,5%), odnosno sa izostankom namjere da se nakon okončanja školovanja vrate u Bosnu i Hercegovinu (4,30%) (Paočić, 2023).

Analize pokazuju da su mladi u Bosni i Hercegovini nezadovoljni kvalitetom obrazovnog sustava. Ovo nezadovoljstvo najvećim dijelom je povezano sa izostankom praktične nastave, odnosno nedovoljne povezanosti nastavnog sadržaja s poslovnom praksom, te s primjenom neodgovarajućeg metodološkog pristupa u prenošenju znanja i neadekvatnom pristupu nastavnog osoblja prema korisnicima obrazovnih usluga. Da je nezadovoljstvo mladih obrazovnim sustavom u Bosni i Hercegovini dobrim dijelom i opravdano, potvrđuju podaci koji govore da samo 38,20% mladih radi poslove za koje su stekli formalno obrazovanje. Pored ustanovljenog nezadovoljstva mladih u Bosni i Hercegovini sa sustavom formalnog obrazovanja, oni nisu otvoreni k participiranju u nekim od oblika neformalnog obrazovanja. Mladi također nisu zainteresirani niti za dokvalificiranje ili prekvalificiranje (iako je 13,60% ispitanika potvrdilo da je njihovom zapošljavanju prethodilo dokvalificiranje ili prekvalificiranje), veliki broj njih, čak 59,30%, stjecanje dodatnog formalnog obrazovanja kroz dokvalificiranje ili prekvalificiranje smatra beskorisnim. (Paočić, et al. 2021.)

Kada promatramo prilike za ekonomski razvoj, a prije svega socijalnu sigurnost i ekonomsku neovisnost mladih ljudi, svakako podrška poduzetništvu, odnosno stvaranje uvjeta za pokretanje mikro, malih i srednjih poduzeća od strane mladih osoba može biti prekretnica u razvoju. U ovom kontekstu treba iskoristiti trendove koje poduzetništvo ima u Europskoj uniji, gdje je podrška malim i srednjim poduzećima iskazana kao jedan od prioriteta Europske komisije za ekonomski rast, otvaranje novih radnih mjesta i ekonomsku i socijalnu koheziju.

Mikro, mala i srednja poduzeća imaju značaj u gospodarstvima u razvoju, zbog sposobnosti brze prilagodbe, rada s manje kapitala, podrške koju dobivaju u vidu grantova, produktivnije radne snage, i niskih troškova upravljanja, a samim tim i jeftinije proizvodnje.

Svakako da ova poduzeća često imaju određene slabosti, u vidu nedostaka kapaciteta, infrastrukture i opreme, ali sigurno da mogu producirati veliki broj radnih mjesta, kao i sredstava, naročito kroz transformaciju u elektroničko poslovanje, korištenje suvremenih trendova, uštedi troškova i slično. Također, razvoj poduzetništva, odnosno mikro, malih i srednjih poduzeća treba biti

potpora velikim industrijama, jer samo sa sinergijom MMSP-a i velikih poduzeća, uz inovativne procese u proizvodnji, može se očekivati ekonomski napredak i povećanje broja radnih mjesta za mlade.

2.2. Strateški i zakonski okvir

2.2.1. Federacija Bosne i Hercegovine

U pogledu politika prema mladima, veoma je bitno posmatrati strateški i zakonski okvir. Entitet Federacija Bosne i Hercegovine još od 2010. godine ima Zakon o mladima koji uređuje pitanja od interesa za život, položaj i djelovanje mladih ljudi u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine.

Kada je riječ o strateškom okviru, entitet Federacija Bosne i Hercegovine, još uvijek nema krovnu strategiju za mlade, mada treba naglasiti da je ista u procesu izrade. Međutim, niže razine vlasti, odnosno pojedini kantoni/ županije i lokalne zajednice strateški su odredili pravce djelovanja prema mladima koji uključuju zapošljavanje i obrazovanje, kao nešto što je usko vezano sa sudjelovanjem mladih na tržištu rada.

Kao zajedničke odrednice svih strateških dokumenata, ističe se da je neophodno poduzeti sljedeće korake za poboljšanje položaja mladih na tržištu rada:

- unaprijediti postojeće programe zapošljavanja i samozapošljavanja mladih;
- uspostaviti efikasniji monitoring programa zapošljavanja i samozapošljavanja;
- omogućiti efikasne programe dokvalificiranja i prekvalificiranja;
- uspostaviti programe profesionalne orijentacije i usmjeravanja;
- pojednostaviti procedure i olakšati mladima pristup programima pripravnčkog / vježbeničkog staža
- smanjiti broj nezaposlenih mladih bez roditeljskog staranja;
- unaprijediti finansijsku potporu mladima za pokretanje vlastitih poslovnih pothvata;

- unaprijediti mentorski proces mladima koji žele pokrenuti vlastite poslovne pothvate;
- unaprijediti podršku pri zapošljavanju mladih, prije svega pri pronalasku prvog zaposlenja, a kroz dodatne edukacije koje bi povećale njihove vještine i praktična znanja;
- unaprijediti edukativne kurikulume za mlade iz područja poduzetništva i razvijati programe samozapošljavanja kroz pokretanje mikro i malih poduzeća;
- utjecati na pojave korupcije, podmićivanja i nepotizma pri zapošljavanju u javnom i privatnom sektoru koje mladima izaziva demotiviranost za njihov samostalni razvoj konkurentnosti na tržištu rada;
- uskladiti obrazovne kurikulume i politike upisa u obrazovne institucije u skladu s potrebama tržišta rada;
- unaprijediti praktičan rad i omogućiti praksu učenicima i studentima u cilju razvoja praktičnih kompetencija za tržište rada;
- iskoristiti kapacitete neformalnog obrazovanja za razvoj kompetencija neophodnih za tržište rada;
- poduzeti preventivne aktivnosti na sprječavanju mobinga na radnom mjestu, naročito prema mladima;
- kontinuirano unaprjeđivati i promovirati programe zapošljavanja i samozapošljavanja mladih;
- smanjiti udio NEET mladih, a naročito NEET mladih ženskog spola, kroz hitne aktivne mjere zapošljavanja;
- stvoriti prilike za diverzifikaciju gospodarskog okruženja i pojednostaviti uvjete za nova radna mjesta u cilju kreiranja novih radnih mjesta.

U pogledu zapošljavanja i unaprjeđenja položaja mladih na tržištu rada u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine, ne smije se zaboraviti ni Zakon o volontiranju kojim se regulira ovo pitanje. Vrijedno je istaći da prema Zakonu volontirati mogu i maloljetne osobe (15-18 godina), za koje se primjenjuju posebni principi zaštite maloljetnih volontera, koji podrazumijevaju da maloljetni volonter

može volotirati isključivo u aktivnostima koje su u skladu sa uzrastom fizičkim, psihičkim i moralnim stupnjem razvoja i vještinama koje ne predstavljaju rizik za njegovo zdravlje, razvoj i uspjeh u izvršavanju školskih obveza. Također se napominje da maloljetni volonteri ne smiju sudjelovati u posebno teškim fizičkim aktivnostima, te da se volontiranje treba obavljati pod nadzorom organizatora volontiranja¹. Zakonom je utvrđeno da organizator volontiranja mora volonteru osigurati zaštitu tijekom obavljanja volontiranja propisanu Zakonom o radu i drugim zakonskim i podzakonskim propisima koji uređuju oblast zaštite na radu.

Ovdje se svakako mora napomenuti da je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine posljednjim izmjenama i dopunama Zakona o radu, omogućila rad studentima. Naime, Studenti će sada imati pristup otvorenom tržištu rada, sa zaključivanjem privremenih i povremenih poslova, 180 dana u jednoj kalendarskoj godini.

2.2.2. Republika Srpska

Entitet Republika Srpska ima uređen zakonski i strateški okvir koji regulira pitanja mladih, kroz Zakon o omladinskom organiziranju, omladinskoj politici Republike Srpske, te Zakon o volontiranju.

Važno je istaći da Zakon o omladinskom organiziranju prepoznaje omladinski rad i omladinske djelatnosti, što podrazumijeva oblike društveno–korisnog rada iz oblasti djelovanja mladih kojim se unaprjeđuje položaj mladih. Promatrano strateški, omladinska politika Republike Srpske jasno naglašava strateške ciljeve za poboljšanje položaja mladih u ovom entitetu, što se posebno ističe kroz sljedeće strateške ciljeve, prioritete i mjere²:

- unaprjeđenje profesionalne orijentacije i obrazovanja za mlade;
- uspostavljanje efikasnog sustava profesionalne orijentacije, karijernog savjetovanja i stjecanja kompetencija;
- podrška razvoju i integraciji poduzetničkog učenja u formalnom i neformalnom obrazovanju;

¹ Zakon o volontiranju FBiH, članak 5. i 11.

² Omladinska politika RS

- podrška zapošljavanju mladih;
- unaprjeđenje kvaliteta i dostupnosti radnih mjesta i poslova za mlade;
- podrška poduzetništvu mladih;
- ekonomsko osnaživanje mladih kroz unaprjeđenje zapošljivosti i razvoj društvenog (socijalnog) poduzetništva za mlade;
- podrška razvoju “start-up” firmi;
- podrška poduzetništvu mladih u ruralnim sredinama;
- promocija volontiranja;
- unaprjeđenje atraktivnosti i vrjednovanja volonterskog rada.

Kada je riječ o volontiranju, zakonski je određeno da volontiranje predstavlja organiziranu dobrovoljnu aktivnost ili pružanje usluge ili obavljanje aktivnosti u cilju opće, zajedničke dobrobiti ili dobrobiti druge osobe bez isplate novčane naknade ili potraživanja druge imovinske koristi, osim ako zakonom nije drukčije određeno. Slično kao i u Federaciji Bosne i Hercegovine, zakon prepoznaje volontere i maloljetne volontere. Vrijedi istaći da je zakonski okvir u Republici Srpskoj bliže odredio organizatore volontiranja, te uz nevladin sektor, kao organizatore volontiranja prepoznaje organe uprave i lokalne samouprave, javne ustanove, privatne ustanove koje se bave zdravstvenom zaštitom, obrazovanjem i odgojem, vjerske zajednice, te gospodarska društva, u slučajevima za opće dobro, odnosno dobro druge osobe na poslovima izvan djelatnosti i prostorija gospodarskog društva, ako je volontiranje dobrovoljno od strane uposlenih, te ukoliko se obavljanjem volonterskih usluga i aktivnosti ne stječe dobit. Važno je istaći da volonteri koji su zaposleni u gospodarskom društvu, volonterske aktivnosti trebaju obavljati u radno vrijeme, a radnicima koji žele sudjelovati u volonterskim aktivnostima poslodavac treba odobriti korištenje plaćenog odsustva za te namjene.

Kada je u pitanju radni angažman, prema ovom Zakonu, volontiranjem se ne smatra stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa, te koje predstavlja volonterski rad uređen propisima iz oblasti radnih odnosa ili drugim propisima.

Svakako ovdje treba spomenuti entitetski Zakon o socijalnom poduzetništvu/ preduzetništvu koji regulira određena pitanja, koja se odnose na zapošljavanje mladih, teško zapošljivih i marginaliziranih kategorija stanovništva, te pruža priliku za zapošljavanje. Sličan zakon donesen je i u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine.

2.2.3. Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine

Slično kao entiteti, tako i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine ima svoje politike djelovanja prema mladima. Brčko Distrikt je usvojio Zakon o mladima, Strategiju za mlade te Zakon o volontiranju. U osnovi zakonski okvir nije posebno drukčiji, u odnosu na entitetske zakone.

Svemu treba dodati da je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 2022. godine usvojilo Akcijski plan BiH za društvenu inkluziju Roma i Romkinja za razdoblje 2021.-2025., uključujući antidiskriminaciju, stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Parlament entiteta Federacije Bosne i Hercegovine usvojio je Strategiju zapošljavanja u FBiH (2021.-2027.), koja za cilj ima “osigurati uključivanje osoba u nepovoljnom položaju na tržište rada kroz efektivnije aktivne politike tržišta rada”. U entitetu Republika Srpska na snazi je Strategija zapošljavanja RS 2021. -2027. godine, čiji je jedan od ciljeva “*unaprjeđenje socijalne uključenosti i osiguranje jednakih mogućnosti*”.

Ako promatramo ranije navedeno, može se zaključiti da sve razine vlasti imaju zakonske i strateške pretpostavke za jednostavniji ulazak mladih na tržište rada. Svakako treba dodati da u Bosni i Hercegovini uspješno djeluju i fondovi za profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom, što pruža priliku više za zapošljavanje mladih iz ove kategorije stanovništva. Međutim, realni pokazatelji i dalje govore o velikom broju mladih koji se teško uključuju na tržište rada. Postoje različiti razlozi za ovo stanje, ali prije svega treba uključiti, visoke porezne obveze koje poslodavci imaju po ugovoru o radu, nedostatak praktičnih znanja i vještina mladih, nizak stupanj aktivnosti mladih na tržištu rada, nedovoljno promoviranje volotiranja i slično.

3. Pitanja zapošljavanja mladih

3.1. Statistički pokazatelji za Bosnu i Hercegovinu

Statistike entitetskih Zavoda za zapošljavanje (FBiH i RS), te Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine pokazuju da je broj nezaposlenih mladih osoba³ u Bosni i Hercegovini, u svibnju/maju 2024. godine iznosio 63.689 osoba, što u odnosu na ukupan broj osoba koje traže posao (324.517)⁴, iznosi 19,62%.

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, broj osoba koje traže posao u maju/svibnju 2024. godine, manji je za 5,92%, nego u istom razdoblju prošle godine (2023.). Istovremeno broj novoprijavljenih osoba koje traže posao u maju/svibnju 2024. godine je za 26,53% manji, nego u istom razdoblju prošle godine (2023.).

Ove statistike treba uzeti kao informaciju, ali nikako kao realan pokazatelj stanja na tržištu rada. Ipak treba imati u vidu da sve veći broj građana Bosne i Hercegovine (a najveći postotak mladih 18-30 godina) napušta zemlju, odlazeći na stalni ili privremeni rad u zemlje Europske unije, čime se automatski brišu s evidencije nezaposlenih osoba. S druge strane, demografska slika u Bosni i Hercegovini je nepovoljna, naročito u pogledu prirodnog priraštaja, koji je samo u prvom kvartalu 2024. godine bio negativan i iznosio je -3.609 osoba⁵.

3.2. Programi zapošljavanja

U kontekstu podrške mladim i nezaposlenim osobama, kao i grupama koje su teško zapošljive ili nisu u obrazovnom sustavu, mnoge organizacije i institucije provode različite programe i projekte, kako bi se ova populacija uključila na

3 Statistike entitetskih Zavoda predstavljene su u dobnim razredima 15-19; 19-24; 25-29 godina

4 Podaci Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, maj/svibanj 2024. godine

5 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Saopćenje; Demografija i socijalne statistike, 20. 6. 2024. godine

tržište rada, kroz razvoj vlastitih poduzetničkih pothvata ili zapošljavanje kod poslodavca.

Ovdje se prije svega izdvajaju zavodi za zapošljavanje, lokalne samouprave i nevladine organizacije. Svima je gotovo zajedničko da ciljnim grupama mladih pružaju financijsku i mentorsku potporu za uključivanje na tržište rada.

Federalni zavod za zapošljavanje već dulji niz godina realizira Program sufinanciranja zapošljavanja, koji ima za cilj zapošljavanje između 6.000 i 9.000 osoba godišnje. Programom se želi postići zapošljavanje osoba koje se nalaze na evidencijama nezaposlenih u entitetu Federacija BiH s posebnom socijalnom i rodnom osjetljivošću, radi njihovog zapošljavanja, sprječavanja dugotrajne nezaposlenosti, očuvanja i unaprjeđenja radnih sposobnosti, te stvaranja uvjeta za jačanje konkurentnosti mladih osoba bez radnog iskustva kroz osposobljavanje za rad u struci i stjecanje prvog radnog iskustva. U zavisnosti od programa i projekata, mjesečna podrška poslodavcima koji zaposle mladu osobu iznosi od 550,00-840,00 KM.

Osim programa zapošljavanja, Federalni zavod za zapošljavanje, u suradnji s kantonalnim/županijskim službama za zapošljavanje redovito provodi i programe samozapošljavanja, u kojima mladima s poslovnim idejom, sufinancira osnivanje vlastitog poslovnog pothvata. Mjesečna financijska potpora za programe pokretanja samostalne djelatnosti iznosi oko 550,00 KM uz dodatnu financijsku podršku na ime refundacije dijela troškova pokretanja samostalne djelatnosti, odnosno gospodarskog društva, u trajanju od 12 mjeseci.

Kada je riječ o Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske, u izravnom kontaktu s ovom institucijom, dobili smo informacije da Zavod posluje u skladu sa Strategijom zapošljavanja Republike Srpske 2021.-2027., koja je ključni dokument na tržištu rada za ovu instituciju. Na osnovu ovog dokumenta, rade se godišnji akcijski planovi zapošljavanja kroz koje se implementiraju mjere iz Strategije.

Zavod već nekoliko godina provodi aktivne mjere zapošljavanja, i to:

- program financiranja zapošljavanja i samozapošljavanja djece poginulih, demobiliziranih branitelja i ratnih vojnih invalida, "Zajedno do posla", iznosima

4.500,00 KM za zapošljavanje kod poslodavaca, a do 10.000,00 KM, ako je riječ o samozapošljavanju;

- program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u gospodarstvu (dugoročno nezaposleni, osoba iz ruralnih područja, osobe sa srednjom stručnom spremom ili nižom, osobe s invaliditetom, štíćenici domova za nezbrinutu djecu, korisnici socijalnih davanja itd.);
- program podrške zapošljavanja Roma;
- program podrške gospodarstvu putem povrata uplaćenih poreza i doprinosa za novo zapošljavanje radnika;
- program podrške u zapošljavanju mladih s visokom stručnom spremom u statusu pripravnika;

Provedene analize programa i projekata ukazuju na sljedeće ključne rezultate:

- sudionici Programa imali su veće šanse da budu zaposleni, nego osobe koje nisu sudjelovale u Programu, pri čemu svi modeli uključuju i varijable dob, vrijeme provedeno na Zavodu za zapošljavanje, spol i oblast zanimanja;
- po ranijim programima podrške zapošljavanju mladih (najčešće je u pitanju program pripravnika sa VSS), u prosjeku nešto više od 50% mladih ostaje u radnom odnosu i nakon isteka subvencioniranog razdoblja zapošljavanja;
- kada je u pitanju podrška mladima za samozapošljavanje, po programima podrške “Start up Srpska” iz 2018. i 2019. godine, u radnom odnosu je ostalo oko 80% mladih koji su pokrenuli vlastitu djelatnost. “Start up Srpska” bio je jedinstven program podrške samozapošljavanju mladih do 35 godina koji je proveden u 2018. i 2019. godini uz novčanu podršku Vlade Republike Srbije.

U osnovi, Zavod za zapošljavanje Republike Srpske sve programe i projekte zapošljavanja ocjenjuje uspješnim, jer se ostvaruje i cilj svakog projekta, a to je ostanak u radnom odnosu minimalno 50% osoba koje su ranije bile nezaposlena.

Prilikom provođenja projekata zapošljavanja uočeno je da tijekom realizacije odustane jedan broj korisnika sredstava, ali taj broj ne prelazi 10% od ukupno odobrenih sredstava. Sva sredstva koja ostanu na raspolaganju na osnovu odustajanja korisnika odobre se drugim sudionicima u projektima zapošljavanja.

Slična situacija je i na području Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, s tim da su posljednjih godina realizirani projekti podrške zapošljavanju mladih u poljoprivredi, te programi sufinansiranja zapošljavanja Roma.

Ovome treba dodati i kontinuiranu podršku određenih organizacija civilnog društva, ali i lokalnih samouprava (općina i gradova), te županija/kantona, na području cijele Bosne i Hercegovine, koje svake godine u okviru svojih programa i projekata podržavaju mlade osobe u cilju razvoja vlastitih poslova ili zapošljavanja kod poslodavaca. Iznos podrške po pojedinačnoj aplikaciji iznosi od 3.000,00 do 10.000,00 KM.

4. Istraživanje o utjecaju javnih politika na zapošljavanje mladih

4.1. Metode istraživanja i izvori prikupljanja podataka

U okviru ove studije, realizirano je primarno (terensko) i sekundarno (desk) istraživanje, na temelju primjene znanstvenih metoda. U okviru sekundarnog istraživanja obrađeni su dostupni izvori podataka i informacija, domaćih i stranih autora, kao što su: strateški okviri za zapošljavanje mladih, zakonski okviri za zapošljavanje mladih, studije i članci, statističke publikacije, izvještaji koji tretiraju odnosnu problematiku, internet, povezani zakonski propisi i slično.

Prilikom elaboriranja i analize teorijskih, metodoloških i empirijskih aspekata posmatranog problema, korištene su metode analize i sinteze, kao i statističke metode obrade podataka uz neophodnost korištenja sustavnog pristupa u istraživanju.

Kada je riječ o primarnom istraživanju, izvršeno je prikupljanje podataka putem strukturiranog anketnog upitnika s elementima predmetnog istraživanja.

4.2. Uzorak istraživanja

Uzorak predstavlja podskup osnovnog skupa koji je odabran na način da najbolje predstavi stavove i mišljenja posmatranog skupa. Za ovu vrstu istraživanja, odabran je prigodni uzorak, odnosno mogući dostupni elementi osnovnog skupa, koji predstavljaju ciljne grupe istraživanja.

Uzorak ispitanika formiran je na sljedeći način:

- korištenjem baza podataka istraživača i partnera na projektu,
- korištenjem online baza registriranih kompanija i institucija u BiH i pretraživanjem interneta,
- korištenjem društvenih mreža.

Detalji uzorka:

Opis uzorka	Način prikupljanja podataka i veličina uzorka
Mladi i NEET mladi: mladi od 18 do 30 godina.	• Primarno istraživanje kroz online anketni upitnik • Ukupno 41 ispitanik/ca
Organizacije civilnog društva (OCD) koje su aktivne u oblasti zapošljavanja mladih. Predstavnici organizacija civilnog društva su ispitivani s dva upitnika.	• Sekundarno istraživanje • Dokumenti i analize nevladinih organizacija • Ranija istraživanja
Predstavnici/ce javnih institucija i lokalnih samouprava aktivni u oblasti zapošljavanja mladih.	• Sekundarno istraživanje • Javno dostupni dokumenti i analize javnih institucija • Ranija istraživanja
Poslodavci/ke mikro, malih i srednjih poduzeća iz Bosne i Hercegovine ⁶	• Sekundarno istraživanje • Javno dostupni dokumenti i analize • Ranija istraživanja

Nakon prikupljanja podataka/popunjavanja anketa, realiziranje analiza i obrada. Za obradu podataka korištena je deskriptivna statistika, te korelacijske analiza. Analiza prikupljenih podataka vršena je odgovarajućom softverskom potporom (IBM SPSS i MS Excel).

⁶ mikro poduzeće: manje od 10 zaposlenih i godišnji promet (iznos novca zarađen u određenom razdoblju) ili bilanca stanja (izjava o imovini i obvezama poduzeća) ispod 2 milijuna EUR; malo poduzeće: manje od 50 zaposlenika i godišnji promet ili bilanca stanja ispod 10 milijuna EUR; srednje poduzeće: manje od 250 zaposlenika i godišnji promet ispod 50 milijuna EUR ili bilanca ispod 43 milijuna EUR (Izvor: http://publications.europa.eu/resource/cellar/1bd0c013-0ba3-4549-b879-0ed797389fa1.0019.02/DOC_2)

4.3. Dostupni podaci i istraživanja o javnim politikama i sudjelovanju gospodarskog i nevladinog sektora u zapošljavanju mladih osoba u Bosni i Hercegovini

Prema ranijim istraživanjima (Paočić, 2023), javne institucije i lokalne zajednice u Bosni i Hercegovini imaju strateški okvir podrške mladim i nezaposlenim osobama. Jedan od rezultata ovih okvira je provođenje Programa sufinansiranja zapošljavanja, o čemu se ranije govorilo. Jedan od uočenih problema je neusklađenost strategija na svim razinama vlasti i institucija, što dovodi do loše harmonizacije i efekata podrške, kako financijske, tako i svake druge. Prema istraživanju, predstavnici javnih institucija i lokalnih vlasti smatraju kako je potrebno osigurati:

- veću financijsku potporu mladima iz vlastitog proračuna institucije i proračuna viših razina vlasti;
- veću financijsku potporu mladima kroz suradnju sa stranim donatorima;
- bolju umreženost domaćih institucija, te usklađenost projekata i djelovanja na polju podrške zapošljavanju i samozapošljavanju;
- uspostaviti sustav registracije gospodarskog subjekta na jednom mjestu (jedan šalter);
- reformu obrazovnog sustava;
- smanjiti fiskalno i administrativno opterećenje gospodarskih subjekata, odnosno poslodavaca;
- kvalitetniju i bolju podršku organizacijama civilnog društva koje se bave razvojem poduzetništva i poduzetničkih kompetencija;
- kvalitetniju povezanost tržišta rada, lokalne zajednice i organizacija civilnog društva.

Kada su u pitanju gospodarska društva i obrti, odnosno mikro, mala i srednja poduzeća u Bosni i Hercegovini, ista istraživanja pokazuju da se poslodavci suočavaju s problemom visokih stopa poreza i doprinosa koji se uplaćuju na plaće, te je potrebno hitno nešto poduzeti po tom pitanju, naročito u aktualnom trenutku inflacije i nepovoljnih ekonomskih tokova.

Istovremeno ističu, da na tržištu rada ne mogu pronaći odgovarajuće radnike, da mladi uglavnom nemaju dugoročne planove za ostanak kod istog poslodavca, te veliki broj njih želi napustiti Bosnu i Hercegovinu. Poslodavci najčešće zapošljavaju osobe na osnovu preporuka, te povremeno na osnovu objavljenog natječaja ili u suradnji sa Službom za zapošljavanje. Poslodavci smatraju da mladim najviše nedostaju socijalne i komunikacijske vještine, dugoročni plan karijere, samostalnost i poduzetnost, kvalitetan CV i popratno pismo, te opće znanje. Poslodavci također ističu da zbog nedovoljnog poznavanja oblasti razvoja projektnih prijedloga, veoma se malo ili nikako uključuju u međunarodne projekte koji bi financirali razvoj svojih poduzeća.

U pogledu nevladinog sektora, ovaj segment organizacija najčešće djeluje u oblasti neformalnih edukacija, te financijske potpore mladima u vidu grantova za osnivanje poslovne djelatnosti. NVO najčešće nudi obuke iz oblasti poduzetništva, menadžerskih vještina, kao i vještina komunikacije, što poslodavci najčešće i traže.

Analizirajući rezultate, može se reći da je prosječna financijska potpora koje OCD nude poslovnim pothvatima mladih između 3.000,00 i 10.000,00 KM. Kada govorimo o djelatnostima u kojima posluju podržani obrti i poduzeća, riječ je uglavnom o uslužnim djelatnostima, odnosno djelatnostima zdravstvenih usluga, informacijskih tehnologija, marketinga i komunikacije, turizma, ugostiteljstva i obrazovanja. Vrijedi napomenuti da mladi koriste i prirodne potencijale okruženja u kojem žive, pa je tako pokrenuto nekoliko gospodarskih subjekata čije su djelatnosti poljoprivreda i prehrambena industrija.

Nešto što se može primijetiti, kako kroz primarno, tako i sekundarno istraživanje je da financijska potpora projektima mladih osoba u zadnjih 5 godina kontinuirano raste. Jedan od problema je mala usklađenost i neharmoniziranost programa koje nude različite organizacije civilnog društva, kao i javni sektor. Imajući u vidu da se većina OCD financira kroz projekte različitih donatora i organizacija, onda je možda jasno zašto na "tržištu" postoji priličan broj projekata koji nude iste ili slične aktivnosti.

Ipak, za mlade osobe ovaj podatak može biti samo prednost, jer imaju prilike pokrenuti vlastiti posao s respektabilnim start up financijskim fondom, kao i poduzetničkim znanjima i vještinama, te mentorstvom, koje mogu dobiti od različitih stručnjaka.

4.4. Stavovi mladih o utjecaju javnih politika

Imajući u vidu cilj ovog dokumenta, primarno je bilo ispitati stavove mladih kako oni percipiraju djelovanje javnih politika na njihovo djelovanje, naročito u pogledu zapošljavanja i samozapošljavanja. Ograničenje istraživanja je bila veličina uzorka, ali dobiveni su odgovori mladih iz cijele Bosne i Hercegovine. Zbog navedenog ograničenja, postoji prostor za daljnja istraživanja s većim uzorkom.

Istraživanje je pokazalo da mlade osobe kao razlog nezaposlenosti najčešće navode nedostatak znanja i vještina potrebnih za tržište rada, te loše uvjete koje nude poslodavci. Primjećeno je da trećina ispitanih, istovremeno aktivno traži posao u Bosni i Hercegovini i inozemstvu. Većina njih je u posljednjih godinu dana više od 10 puta aplicirala na neko radno mjesto ili objavljen natječaj.

Mladi su ocijenili da im je veoma bitno da poslodavac mladoj osobi ponudi:

- odgovarajuća stalna primanja (plaću);
- slobodne vikende i godišnje odmore;
- mogućnost karijernog napredovanja;
- uvažavanje menadžmenta i kolega;
- fleksibilnost tijekom rada, što uključuje fleksibilno radno vrijeme, mogućnost rada od kuće i slično.

Kada je riječ o plaći, minimalna plaća koju bi mladi prihvatili iznosi 1.000,00 KM, što predstavlja psihološku donju granicu kada je u pitanju plaćanje rada. U skladu s tim, mladi su svoj životni standard ocijenili prosječnom ocjenom 3,46 (na skali 1-5).

Kada je u pitanju zapošljavanje, javni sektor je, uz privatni, još uvijek u vrhu liste želja mladih, kao i primarni izbor djelatnosti u kojoj bi radili. Iako smatraju da je samozaposlenje dobar odabir karijere, većina njih smatra da nema dovoljno kompetencija za taj korak. Zbog toga očekuju da lokalna zajednica, nevladine organizacije i slične institucije, u cilju razvoja poduzetništva mladih, ponude sljedeće usluge:

- pojednostave proces registriranja obrta i gospodarskih društava;
- osiguraju registraciju obrta i gospodarskih društava na jednom šalteru;
- besplatne poduzetničke edukacije;
- mentorstvo za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata;
- besplatne prostore i “hubove” za mlade poduzetnike/ce;
- besplatne potpore prilikom prijava na projekte;
- osiguraju fondove za financijsku potporu mladima i mladima koji pripadaju ranjivim kategorijama.

Analiza dalje pokazuje da mladi nisu upoznati ili nisu koristili grantove za pokretanje posla. Istovremeno, smatraju da obrazovnom sustavu najviše nedostaje praktičnog rada, a gotovo nitko od njih nije dobio podršku obrazovne ustanove u pogledu integracije na tržište rada.

Također, mladi najčešće očekuju potporu državnih organa u pogledu zapošljavanja. Istovremeno, najveći broj njih nije upoznat o strateškom i zakonskom okviru koji regulira pitanja koja su njima prioritetna. Gotovo svi smatraju da je neophodno zakonski urediti rad studenata (što je u Federaciji Bosne i Hercegovine već urađeno).

Interesantno je da su mladi veoma malo upućeni u pojam socijalnog poduzetništva te da ne razumiju njegovo značenje. Većina smatra da je socijalno poduzeće posao koji vode nevladine organizacije koje time osiguravaju vlastitu održivost.

4.5. Korelacijska analiza

Ova analiza govori je li postoji veza između pojedinih varijabli.

Na osnovu izračunatih koeficijenata, možemo zaključiti da postoji umjerena do dobra povezanost između varijabli:

- pri izboru poslodavca mladima je bitna visina plaće, uvažavanje menadžmenta i kolega, te slobodni vikendi i godišnji odmori kao i fleksibilnost tijekom rada u pogledu radnih zadataka i vremena;
- pri izboru poslodavca mladima je bitna mogućnost napredovanja, uz ugovor na neodređeno vrijeme;
- mladi koji smatraju da im je obrazovanje dalo dobre osnove za zapošljavanje traže fleksibilno radno vrijeme;
- mladi koji su spremni za dokvalificiranje i prekvalificiranje najčešće će tražiti fleksibilno radno vrijeme;
- mladi koji žele pokrenuti samostalni poslovni pothvat smatraju da zajednica treba omogućiti subvencije poslovnih prostora za biznise mladih te osigurati besplatan prostor za sastanke (hub-ove);
- mladi koji žele pokrenuti samostalni poslovni pothvat smatraju da zajednica treba omogućiti besplatne edukacije za razvoj poslovnog (biznis) plana, te financijska sredstva za pokretanje posla, kao i omogućiti smanjenje administrativnih barijera za pokretanje posla (registracija na jednom šalteru), te osigurati fond za posebno ranjive kategorije mladih koje žele pokrenuti vlastiti poslovni pothvat (osobe s invaliditetom, mladi koji izlaze iz brige i slično);

Postoji jaka do veoma jaka povezanost između varijabli:

- mladi koji žele ući u svijet poduzetništva, žele da im se omogući i mentorstvo;
- mladi koji žele ući u svijet poduzetništva, imaju potrebu da svoje prve poduzetničke korake razvijaju u poduzetničkom okruženju, odnosno inkubatorima i hubovima, sa ostalim biznisima s kojima bi se umrežavali;

- mladi koji žele učiti o poduzetništvu, imaju potrebu za potporom pri izradi poslovnog (biznis) plana, te potporom prilikom prijavljivanja na pozive za razvoj poduzetničkih poduhvata;
- mladi koji smatraju kako je potrebno osigurati poseban fond za ranjive kategorije koje žele pokrenuti vlastiti posao, posebno ističu potrebu za mentorstvom.

5. Izazovi, prijedlozi i preporuke

Utjecaj javnih politika na mlade i njihovo zapošljavanje u Bosni i Hercegovini je tema od velikog značaja, s obzirom na demografske, ekonomske i društvene izazove s kojima se zemlja suočava.

5.1. Izazovi u segmentu obrazovanja i zapošljavanja mladih

Ovdje navodimo nekoliko izazova:

Izazovi u segmentu obrazovanja:

1. zastarjeli obrazovni kurikulumi;
2. nedostatak praktičnih vještina koje su potrebne na tržištu rada;
3. nepovezanost obrazovnog sustava s gospodarskim sektorom i potrebama tržišta rada;
4. nedovoljna umreženost između škola, poslodavaca i zavoda/sluzbi za zapošljavanje;
5. neprepoznatljivost neformalnog i informalnog obrazovanja na tržištu rada, koje često nije validirano određenim dokumentom (certifikatom).

Izazovi u segmentu zapošljavanja i samozapošljavanja:

1. neadekvatni uvjeti na tržištu rada;
2. loše ili nedovoljne praktične vještine koje mladi mogu ponuditi poslodavcima;
3. visoke stope poreza i doprinosa po ugovoru o radu;
4. neusklađenost administrativnih procedura, te rok rješavanja predmeta za proces pokretanja vlastitog poslovnog pothvata;
5. nedostatak poduzetničkih znanja i vještina;
6. nedovoljna upoznatost mladih s grantovima i poticajima za zapošljavanje i samozapošljavanje;
7. neusklađenost strateških i drugih dokumenata na različitim razinama vlasti;

8. nedovoljne aplikacije poduzetnika prema međunarдным projektima, čime bi se unaprijedili procesi proizvodnje, a samim tim i otvorila radna mjesta za nove generacije koje posjeduju specifična znanja;
9. nedovoljno prepoznavanje samostalnog rada (po ugovoru o djelu ili freelance rad), stažiranja i volontiranja mladih, kako bi im se omogućio pristup socijalnoj zaštiti.

5.2. Prijedlozi za unaprjeđenje javnih politika

Segment formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja

1. Unaprjeđenje obrazovnog sustava i edukativnih kurikula: Uvođenje praktične nastave i stručne prakse tijekom školovanja kako bi se mladi pripremili za tržište rada;
2. Razvoj programa za praktične vještine: Organiziranje obuka i radionica za stjecanje relevantnih vještina (digitalne vještine, vještačka inteligencija, poduzetništvo);
3. Podrška u karijernom savjetovanju: Osnivanje karijernih centara u školama i sveučilištima koji će pomagati mladima u odabiru karijernog puta; Također, preporučuje se uspostava karijernih centara u obrazovnim institucijama po uzoru na uspješna Caritasova savjetovališta za zapošljavanje mladih. Ovi centri bi pružali sveobuhvatnu podršku mladima u odabiru i razvoju karijernog puta, uključujući specijalizirane obuke, treninge, pripravnicičke programe i savjetovanje pri zapošljavanju. Karijerni centri bi služili kao ključna veza između obrazovnog sustava i tržišta rada, olakšavajući prijelaz iz obrazovanja u zapošljavanje. Također se preporučuje osiguranje financiranja postojećih savjetovališta kroz programe podrške zapošljavanju, kako bi se povećala njihova uspješnost i doprinos u stvaranju novih prilika za mlade.
4. Priznavanje neformalnog i informalnog obrazovanja mladih. Mladi sve više stječu znanja kroz neformalni i informalni oblik učenja.

Segment zapošljavanja i samozapošljavanja

1. Nastaviti i razvijati potporu poslodavcima za zapošljavanje novih radnika; Poticaji za poslodavce koji zapošljavaju mlade, posebno one bez radnog iskustva; Unaprijediti promociju ovih poticaja u školama i sveučilištima;
2. Razvijati i bolje promovirati programe poticaja za samozapošljavanje mladih;
3. U što kraćem roku provesti poreznu reformu, koja će podrazumijevati smanjenje poreza i doprinosa poslodavcima, olakšavanje fiskalizacije za nove gospodarske subjekte, ukidanje parafiskalnih nameta, reforma sustava naplate izravnih i neizravnih poreza, smanjenje ili ukidanje poreza na dobit za prve tri godine poslovanja novoosnovanih gospodarskih subjekata;
4. Smanjenje administrativnih prepreka prilikom osnivanja obrta i gospodarskih društava. Omogućiti registraciju poduzeća/obrta u roku od najdulje 48 sati, na jednom šalteru. Ustanove koje rade na registraciji obrta i gospodarskih subjekata, u što kraćem vremenu se trebaju uvezati u jedinstven sustav, kako poduzetnici i potencijalni poduzetnici ne bi tražili dokumentaciju na različitim adresama. Na web stranicama svih relevantnih institucija koje rade na procesu registracije obrta i gospodarskih društava objaviti jedinstvene e-dokumente s hodogramima procesa registracije;
5. Razvoj poduzetničkih inkubatora - Osnivanje inkubatora i akceleratora za podršku mladima u razvoju vlastitih biznisa;
6. Razvoj digitalne infrastrukture – unaprijeđenje rada kroz povezivanje institucija, online putem i korištenje elektroničkog potpisa;
7. Omogućavanje fleksibilnih radnih angažmana u djelatnostima u kojima je to moguće, bez represivnih sustavnih mjera. Promoviranje fleksibilnih radnih aranžmana (npr. rad od kuće, fleksibilno radno vrijeme) kako bi se povećala zapošljivost mladih, naročito “Z generacije”⁷.

7 Generacija Z je skupina osoba koju stručnjaci prepoznaju kao ljude rođene nakon 1995. godine. Informacije primaju i obrađuju izuzetno brzo, no istovremeno zahtijevaju olakšan pristup informacijama. Život mladih generacije Z odvija se u svijetu hiperprodukcije, umreženosti, virtualnosti. Odrasli uz modernu tehnologiju, teže k materijalnom, k brzoj zaradi, instant zadovoljstvima, konzumerističkom načinu života (izvor: infozona.hr).

8. Donošenje zakona o socijalnom preduzetništvu/ poduzetništvu u entitetu FBiH, koji će biti napredna verzija postojećih zakona u regiji, i koji će omogućiti socijalnim poduzećima bolje uvjete na tržištu, u smislu poreznih i drugih olakšica;
9. Priznavanje povremenog samostalnog rada (ugovori o djelu i freelance poslovi) u obračun mirovinskog staža i mogućnosti za zdravstveno osiguranje, jer se isti doprinosi obračunavaju i uplaćuju po ovim ugovorima, a korisnici ne ostvaruju prava za koja plaćaju poreze, ili ukidanje i smanjenje plaćanja ovih poreza i plaćanje isključivo poreza na dohodak po ovim angažmanima;
10. Razvoj putne infrastrukture koja će omogućiti izvozno orjentiranim gospodarstvenicima jednostavniji pristup stranim tržištima na kojima se traže nova znanja koja mladi posjeduju;
11. Uključivanje obrazovnih i gospodarskih subjekata u programe međunarodne razmjene u cilju stjecanja praktičnih znanja;
12. Jednostavnije i jasnije procedure angažmana volontera s jasno definiranim (financijskim) obvezama poslodavca prilikom angažmana volontera, u cilju stjecanja praktičnih znanja za tržište rada.

5.3. Preporuke za unaprjeđenje javnih politika

A. Suradnja dionika je ključna

Neophodna je kvalitetnija suradnja i umrežavanje svih dionika koji sudjeluju u unaprjeđenju položaja mladih i NEET mladih na tržištu rada. Potrebno je kroz međusektorsku suradnju adekvatno sagledati stanje i položaj mladih, i njihove potrebe, te onda planirati zajedničke projekte i programe koji će im pomoći u obrazovanju i zapošljavanju. Zbog složenog državnog uređenja Bosne i Hercegovine, potrebna je harmonizacija strateških planova svih razina vlasti.

B. Smanjenje administrativnih, fiskalnih i parafiskalnih barijera

Za vidljiviji i efikasniji razvoj poduzetničkog društva, a naročito razvoj novih poslovnih pothvata, neophodno je pojednostaviti proces registracije poslovnih

subjekata, osigurati potpunu registraciju na jednom mjestu, te smanjiti ili ukinuti porezna opterećenja barem u prve tri godine poslovanja.

C. Poduzetničkim kompetencijama k poduzetničkom društvu

Razvoj poduzetničkih kompetencija kod mladih neophodan je korak k uspostavi poduzetničkog društva i poduzetničke kulture. Ovdje se prije svega misli na razvoj formalnih i neformalnih kurikulumata koji će ponuditi što više praktičnih vještina potrebnih za tržište rada, od financijske pismenosti, poslovnog planiranja, studijskih posjeta i obveznih praksi, simulacije poduzeća u okviru formalnog i neformalnog obrazovanja, rješavanja problema, traženja alternativa, menadžmenta, liderstva, aktivizma, volontiranja, upravljanja vremenom, postavljanja prioriteta, upravljanja kriznim situacijama, rješavanja konflikata, istraživanja i planiranja karijere. Ovo svakako uključuje i reformu obrazovnog sustava, koji mora ponuditi praktične vještine i pripremiti mlade za tržište rada.

D. Otvorenost prema mladima za kvalitetniju selekciju

Poslodavci bi trebali pratiti trendove i ponašanje mladih, organizirati dane otvorenih vrata te u suradnji sa školama, fakultetima i organizacijama civilnog društva predstaviti svoj rad i djelovanje, neophodne kompetencije potencijalnih zaposlenika te ponude praksu zainteresiranim mladim osobama.

E. Razvoj kompetencija ljudskih resursa donosi kvalitetne promjene

Nove ideje donose ljudi koji rade s mladima. Neophodno je da javni, civilni i poslovni sektor kontinuirano ulažu u vlastite ljudske resurse koji će donijeti nove programe i projekte interesantne mladim ljudima.

F. Prilike se traže

Mladi moraju biti spremni na stalno istraživanje novih prilika, cjeloživotno učenje i usavršavanje. Jedino na taj način mogu steći vještine i kompetencije za tržište rada, bez obzira žele li se zaposliti kod nekog poslodavca ili razvijati vlastiti poslovni pothvat. Ovo podrazumijeva i učenje o područjima u kojima nemaju prioritetni interes te prihvaćanje izazova s kojima se ranije nisu suočili.

G. Mala i srednja poduzeća ne koriste resurse međunarodne suradnje

Mala i srednja poduzeća gotovo nikako ne koriste resurse za međunarodnu suradnju u vidu projekata koji su im na raspolaganju. Cjelokupna međunarodna suradnja usmjerena je gotovo isključivo na izvoz i uvoz dobara. Edukacijom zaposlenih i apliciranjem na međunarodne fondove za razvoj poslovanja, stvaraju se pretpostavke da se financijska sredstva usmjere na nova zapošljavanja.

6. Literatura

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Anketa o radnoj snazi, I. kvartal 2024. godina
2. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Saopćenje; Demografija i socijalne statistike, 20. 6. 2024. godine
3. Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, Podaci o nezaposlenosti maj/svibanj 2024. godine
4. Halimić, Š., (2016.), Analiza rezultata istraživanja potreba i problema mladih KS
5. Kadić Abaz, A. & Hadžić, A. (2020.) Economic activity of women and young women in Bosnia and Herzegovina under the umbrella of traditional views of women's role in society. *Economic Research*, 33:1, 2591-2605, DOI:10.1080/1331677X.2020.1751671
6. Okicic, J. Kokorovic Jukan, M., Pilav-Velic, A. & Jahic, H. (2020.) Impact of individual and household characteristics on the employment probability among
7. Omladinska politika Republike Srpske, Ministarstvo porodice, omladine i sporta, Banjaluka 2023.;
8. Paočić, A., Delić, A., Okičić, J.; (2020.), Istraživanje o mladima u BiH -TRŽIŠTE RADA - PODUZETNIŠTVO – LIDERSTVO
9. Paočić, A.; (2023.), Mapping studija - Analiza stanja i potreba NEET mladih u skladu sa specifičnim potrebama na tržištu rada sa fokusom na poduzetništvo;
10. Službeni list FBiH 39/24
11. Strategija za EU mlade; Europa.eu
12. Strategija za mlade Brčko Distrikta BiH 2022.-2026.; Vlada Brčko Distrikta BiH
13. Strategija za mlade Grada Tuzle; Grad Tuzla

14. Strategija za mlade Kantona Sarajevo; Vlada KS
15. Strategija za mlade Tuzlanskog kantona; Vlada TK
16. Strateška platforma Strategija za mlade Federacije BiH do 2027. godine; Federalno ministarstvo kulture i sporta / športa
17. Šestić, M., Bičo Ćar, M., Pašić-Mesihović, A., & Softić, S. (2017.) Poduzetničke namjere studenata poslovnih studija u Bosni i Hercegovini. *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*. 7(2), pp. 147-160.
18. Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J. & Dudić, A. (2019). Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018./2019. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung. *youth from Bosnia and Herzegovina, Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 33(1), pp. 2620-2632, DOI: 10.1080/1331677X.2020.1776138
19. Zakon o mladima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH broj”: 18/17)
20. Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, broj 36/10)
21. Zakon o omladinskom organizovanju Republike Srpske (Službeni glasnik RS, 98/04)

YourJob

Ovaj dokument urađen je uz potporu Europske unije.
Sadržaj dokumenta isključiva je odgovornost Caritasa BiH, Udruženja za razvoj kompetencija "S.K.I.L.L.S.", Fondacije Biznis start centar Bar, Caritasa Barske nadbiskupije i Fondacije Mozaik, te ni u kom slučaju ne predstavlja stajališta Europske unije.

